

КРЫЛАТЫЯ СЛОВЫ СА СТАРАЖЫТНАГРЭЧАСКІХ КРЫНІЦ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ

Крылатыя словы, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, паходзяць як з уласна беларускіх [Янкоўскі 1960], так і з іншамоўных крыніц [Крылатыя выразы 2004; Крылатыя выразы 2006]. Пэўная колькасць іншамоўных запазычанняў крылатых слоў у беларускай мове трапіла ў яе са старажытнагрэчаскай мовы. Старажытнагрэчаскія запазычанні крылатых слоў у беларускай мове спецыяльна не вывучаліся, акрамя спробы этымалагізацыі асобных адзінак у “Этымалагічным слоўніку фразеалагізмаў” І.Я. Лепешава [2004].

Мэтай гэтага артыкула з’яўляецца ўдакладненне колькаснага складу і форм ужывання старажытнагрэчаскіх запазычанняў крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове, вызначэнне і дыферэнцыяцыя крыніц іх паходжання.

1. Колькасны склад старажытнагрэчаскіх запазычанняў крылатых слоў. Агульная колькасць старажытнагрэчаскіх запазычанняў крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (з улікам іх паўтарэнняў у розных тэкставых крыніцах) складае каля 100 адзінак. З іх у этымалагічным слоўніку фразеалагізмаў І.Я. Лепешава [2004] зафіксаваны 32 адзінкі. Неапублікаваная калекцыя крылатых слоў, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, сабраная С.Ф. Івановай і Я.Я. Івановым, змяшчае 62 адзінкі [Іванова, Іваноў 2009].

У выніку праведзенага аналізу тэкстаў розных функцыянальных стыляў мы вылучылі шляхам фронтальнай выбаркі яшчэ каля 20 адзінак, шырокае ўжыванне якіх у сучаснай беларускай літаратурнай мове пацвярджаецца шматлікімі прыкладамі.

Акрамя гэтага, у “Слоўніку беларускіх прыказак” І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч [2002] змешчаны 2 адзінкі, якія з’яўляюцца крылатымі. Адначасова з гэтым сярод тых адзінак, аўтарства якіх не адзначана, на падставе аналізу існуючых лексікаграфічных крыніц [Лепешаў 2004; Іванова 2009], можна вылучыць 5 адзінак, якія з’яўляюцца крылатымі. Такім чынам, у “Слоўніку беларускіх прыказак” ([1996] 2002) І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч змешчана 7 крылатых выказаў.

2. Формы ўжывання старажытнагрэчаскіх запазычанняў крылатых слоў. Старажытнагрэчаскія запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (як і ў іншых еўрапейскіх мовах) ужываюцца ў сваёй арыгінальнай форме толькі ў адзінкавых выпадках, напр.: *Ёўрыка!* і

Эўрыка! (выслоўе матэматыка і механіка Архімеда Сіракузкага, каля 287 – 212 да н.э., якое ён ужыў, калі падчас купання адкрыў закон удзельнай вагі, пра што згадваецца ў трактате рымскага інжынера і дойліда Вітрувія “De architectura libri decem”, 9, 215).

Невялікая колькасць старажытнагрэчаскіх запазычанняў крылатых слоў адначасова ўжываецца як на мове арыгінала, так і на беларускай мове, напр.: *Πάντα ρεῖ* або <Усё цячэ> *усё мяняецца (змяняецца)* (выслоўе Геракліта Эфескага, каля 520 – 460 да н.э., якое дайшло да нас праз творы Платона і Арыстоцеля) і інш.

Асноўная частка старажытнагрэчаскіх запазычанняў крылатых слоў ужываецца толькі на беларускай мове, напр.: *Δίδωμι κροῖον ἀπορίας*, і я *пераварну свет (зрушу Зямлю)* (<Δός μοι ποῦ ὁτὼ καὶ κινῶ τὴν γῆν – выслоўе матэматыка і механіка Архімеда Сіракузкага, каля 287 – 212 да н.э., якое ён быццам бы выказаў, адкрыўшы закон рычага) і інш.

Акрамя гэтага, пэўная колькасць крылатых слоў са старажытнагрэчаскіх крыніц мае лацінскія эквіваленты, паколькі трапіла ў беларускую мову (як і ў іншыя еўрапейскія мовы) праз лацінскую, напр.: *няпісаны закон* ← *jura non scripta* (<ἄγραφος νόμος – выраз паходзіць з законаў Салона, паміж 640 і 635 – каля 599 да н.э., аднаго з грэчаскіх архонтаў, рэфарматара, які, паводле старажытных паданняў, належаў да знакамітых “сямі мудрацоў старажытнасці”, пра што згадаў Андакід у адной са сваіх прамоў “Περὶ τοῦ μυστηρίου”, перакладзенай на лацінскую мову “De mysteriis”) і інш. Такія крылатыя словы можна размежаваць на наступныя групы.

1. Крылатыя словы са старажытнагрэчаскіх крыніц, што цытаваліся ў тэкстах старажытналацінскіх аўтараў, дзякуючы аўтарытэту якіх гэтыя выразы сталі шырока вядомымі і набылі “крылатасць”, напр.: *Дзе добра, там і айчына (радзіма)* <*Ubi bene, ibi patria* (<Πατρίς γάρ ἐστι πᾶσι ’ ἐν ’ ἅν πράττει τις εὖ – выслоўе паходзіць з невядомага верша Сафокла [Бабичев 1997, с. 810–811; Берков 2000, с. 116], які парадыруецца ў камедыі Арыстафана “Πλοῦτος”, 1151, перакладзенай на лацінскую мову “Plutus”, і паўторана ў аднайменнай трагедыі Пакувія; але стала крылатым толькі пасля таго, як Цыцэрон перафразаваў варыянт Пакувія ў “Tusculanae disputationes”, V, 37, 108: “Itaque ad omnem rationem Teucris vox accommodari potest: **Patria est ubicumque est bene**”) і інш. Пры гэтым звесткі аб старажытнагрэчаскіх першакрыніцах часта з’яўляюцца неактуальнымі (або ўвогуле невядомымі) для сучасных носьбітаў беларускай мовы.

2. Крылатыя словы са старажытнагрэчаскіх крыніц, якія трапілі ў беларускую мову ў перакладзе на лацінскую (звычайна пры апісанні старажытналацінскімі аўтарамі сітуацый, у якіх вядомыя старажытнагрэчаскія асобы ўжывалі гэтыя выразы), напр.: *Пазнай самога сябе* ← *Nosce te ipsum* (<Γινῶθι σεαυτόν – выслоўе Фалеса, аднаго з “сямі мудрацоў”, якое, паводле падання, было напісана на франтоне храма Апалона ў Дэльфах, пра што згадваецца ў творы Дыягена Лаэртца “De vitis dogmatis et

apophthegmatis eorum qui in philosophia claruerunt", I, 13, 40); *Пра мёртвых (нябожчыкаў) або добра, або нічога або Пра мёртвых (нябожчыкаў) альбо нічога, альбо добрае* ← *De mortuis aut bene, aut nihil* або *De mortuis nihil* (або *nil*) *nisi bene* (< *Tὸν τεθνῆκότα μὴ κακολογεῖν* – выслоўе Хілона, аднаго з “сямі мудрацоў”, пра што згадваецца ў творы Дыягена Лаэртца “*De vitis dogmatis et apophthegmatis eorum qui in philosophia claruerunt*”, I, 3, 2, § 70) і інш.

3. Крылатыя словы са старажытнагрэчаскіх крыніц, якія склаліся на аснове старажытнагрэчаскай міфалогіі і ўпершыню былі ўжыты старажытналацінскімі аўтарамі, дзякуючы чаму сталі шырока вядомымі і набылі “крылатасць”, напр.: *яблык разладу* < *malum discordiae* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра багіню разладу Эрыду; стаў крылатым пасля таго, як яго ўжыў рымскі гісторык Юсцін, II – III стст.) і інш.

Крылатыя словы, якія трапілі ў беларускую мову (як і ў іншыя еўрапейскія мовы) праз лацінскую, могуць ужывацца як на лацінскай, так і на беларускай мове або толькі на беларускай.

Трэба заўважыць, што некаторыя крылатыя словы СА старажытнагрэчаскіх крыніц, якія маюць і лацінскія, і беларускія эквіваленты, могуць ужывацца як на беларускай ці лацінскай мовах, так і на мове арыгінала, напр.: < *Усё цячэ,* > *усё мяняецца (змяняецца)* або *Panta rhei* або *Панта рэі* (выслоўе Геракліта Эфэскага, каля 520 – 460 да н.э., якое дайшло да нас праз творы Платона і Арыстоцеля) і інш.

3. Крыніцы паходжання старажытнагрэчаскіх запазычанняў крылатых слоў складаюць надзвычай гетэрагенную сукупнасць і таму патрабуюць класіфікацыі. Іх можна размежаваць, у першую чаргу, на адзінкавыя і комплексныя.

3.1. Адзінкавыя крыніцы дыферэнцыруюцца на першасныя (арыгінальныя) і другасныя (неарыгінальныя) [Цеплякова 2009, с. 140–141]. Але ў дачыненні да старажытнагрэчаскіх крылатых слоў вылучэнне другасных крыніц не мае сэнсу (або ўвогуле немагчыма), паколькі адсутнічаюць звесткі аб тым, з якіх тэкставых крыніц, у сваю чаргу, маглі запазычвацца тыя крылатыя выразы.

3.1.1. Першасныя крыніцы паходжання маюць старажытнагрэчаскія запазычання крылатых слоў з уласна грэчаскіх крыніц. Да гэтых крыніц адносяцца літаратурныя тэксты, фальклорныя творы, выказванні знакамітых асоб – гістарычных (дзяржаўных, палітычных, грамадскіх) дзеячаў, філосафаў, вучоных і інш.

3.1.1.1. Літаратурныя крыніцы размяжоўваюцца на творы мастацкай літаратуры, юрыдычныя тэксты, філасофскія творы і інш.

1. **Мастацкія творы** (пераважна байкі), напр.: *гадаваць змяю на сваіх грудзях* (выраз склаўся на аснове байкі Эзопа “Селянін і змяя”); *лавіць рыбу (рыбку) ў каламутнай (мутнай) вадзе* (выраз склаўся на аснове байкі Эзопа “Рыбак”); *львіная доля* (выраз склаўся на аснове байкі Эзопа “Леў і дзікі асёл”); *скакаць пад дудку чыю-н.* (выраз склаўся на аснове байкі Эзопа “Воўк і казляня”) і інш.

2. **Юрыдычныя тэксты**, напр.: *напісаны закон* (выраз паходзіць з законаў Салона, паміж 640 і 635 – каля 599 да н.э., аднаго з грэчаскіх архонтаў, рэфарматара, які, паводле старажытных паданняў, належаў да т. зв. “сямі мудрацоў”, пра што згадаў Андакід у адной са сваіх прамоў “Аб містэрыях”) і інш.

3. **Філасофскія творы**, напр.: *найменшае зло* (Арыстоцель, “Нікамахава этыка”, II, 9, 4); *платанічнае каханне* (выраз склаўся на аснове вучэння Платона) і інш.

3.1.1.2. **Фальклорныя творы** (легенды, паданні, міфы, а таксама павер’і, прыказкі [Іваноў 2005, с. 730] і інш.):

1. **Легенды** [1], напр.: *дары данайцаў* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскай легенды аб Траянскай вайне, у час якой данайцы нібыта ў знак міру падаравалі траянцам вялікага драўлянага каня, унутры якога стаіліся лепшыя грэчаскія воіны); *мукі Тантала* або *танталавы мукі* (*пакуты*) (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскай легенды пра фрыгійскага цара Тантала, які доўгі час быў любімцам багоў і часта запрашаўся на Алімп, пакуль ён не раскажаў людзям пра адно з тайных рашэнняў Зеўса (у другіх варыянтах легенды гаворыцца пра іншую віну Тантала перад багамі), за што быў сурова пакараны: скінуты ў падземнае царства на вечныя мукі прагі і голаду); *Пігмаліён і Галатэя* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскай легенды пра праслаўленага разьбіра Пігмаліёна, які адкрыта выказваў сваю пагарду да жанчын, але угневаная гэтым багіня Афродыта прымусіла яго закахацца ў статую маладой дзяўчыны Галатэі, ім жа самім створаную, і асудзіла яго на пакуты неўзаемнага кахання, аднак запал Пігмаліёна аказаўся настолькі моцным, што ўдыхнуў жыццё ў статую, і ажыўленая Галатэя стала яго жонкай); *пракрустава ложка* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскай легенды пра разбойніка Пракруста, які лавіў людзей, заводзіў да сябе і ўкладваў у сваю пасцель, і калі ахвяра была даўжэйшая за ложак, Пракруст адсякаў ёй ногі, а калі карацейшая – расцягваў гасця да памеру ложка); *сізіфава праца* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскай легенды пра карыфскага цара Сізіфа, які за абразу багоў быў асуджаны Зеўсам на вечныя пакуты ў царстве мёртвых: ён павінен быў усцягваць на гару вялізны камень, які, дасягнуўшы вяршыні, зноў каціўся ўніз) і інш.

2. **Паданні** [2], напр.: *дамоклаў меч* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага падання пра сіракузскага тырана Дыянісія Старэйшага, які жадаючы правучыць аднаго са сваіх прыбліжаных, Дамокла, што зайздройсціў свайму ўладару, называючы яго самым шчаслівым з людзей, загадаў падчас піру пасадзіць Дамокла на сваё месца, загадзя прымацаваўшы да столі над сваім тронам на адным конскім воласе востры меч – сімвал небяспекі, якая ўвесь час падпільнаўвае тырана, знак нетрываласці яго шчасця); *секчы гордзіеў вузел* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага падання пра Аляксандра Македонскага, які рассёк мячом забытаны вузел, завязаны царом Фрыгіі Гордзіем на ярме ў якасці сімвала царскай улады) і інш.

3. Міфы:

– міфы аб стварэнні і пабудове свету, напр.: *кануць у невядомасць (у Лету)* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа, дзе Лета – рака забыцця ў падземным царстве Аіда, з якой душы тых, хто трапляў на той свет, пілі ваду, адзін глыток якой прымушаў іх забываць зямлю і сваё былое жыццё на ёй) і інш.;

– міфы пра боскі пантэон:

а) пра вярхоўных багоў, напр.: *ежа багоў* (выраз са шматлікіх старажытнагрэчаскіх міфаў пра багоў-алімпійцаў, дзе так называліся амброзія і нектар – духмяная ежа і жыватворны напой багоў); *залаты дождж* (выраз са старажытнагрэчаскага міфа пра бога Зеўса, які захоплены прыгажосцю Данаі, дачкі аргоскага цара Акрысія, пранік у падземелле ў выглядзе залатога дажджу і апладніў яе); *пажынаць (пажаць) лаўры* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра бога Апалона, які пакахаў німфу Дафну, але яна не захацела стаць яго жонкай і папрасіла дапамогі ў багоў: яны ператварылі яе ў лаўровае дрэва, пасля чаго лаўр стаў свяшчэнным дрэвам бога мастацтваў Апалона) і інш.;

б) пра сярэдніх багоў, напр.: *звязанца (вязацца) вузамі Гіменей або вузы (ланцугі) Гіменей* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа, дзе Гіменей – бог шлюбу, асвечанага рэлігіяй і законам, у адрозненне ад Эраса, бога кахання); *у абдымкі (абдоймы) Марфея* ісці, пайсці (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра бога сну Марфея) і інш.;

в) пра ніжэйшых багоў, напр.: *панічны страх* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра бога лясоў і палёў Пана, які валодаў агіднай знешнасцю і жаклівым голасам, якім палохаў войскі ў час бітвы і выпадковых падарожнікаў, наводзіў на іх панічны страх) і інш.;

г) пра тытанаў, напр.: *праметэў агонь* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскіх міфаў пра тытана Праметэя, які выкраў з Алімпа агонь і аддаў людзям, а таксама навучыў іх астраноміі, медыцыне, пісьму, чытанню, вадзіць караблі і інш., за што раззлаваны Зеўс загадаў прыкаваць Праметэя да скалы, куды кожную раніцу прылятаў вялізны арол і дзеўб печань прыкутага, якая за ноч вырастала зноў) і інш.;

– міфы пра герояў, напр.: *аўгіевы канюшні (стайні)* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра Геракла, якому спатрэбілася сіла і розум, каб ачысціць вялізныя канюшні элідскага цара Аўгія, што не прыбіраліся трыццаць гадоў: Геракл зрабіў гэта за адзін дзень, перагарадзіўшы плацінай раку Алфей і пусціўшы ваду ў канюшні); *ахілешава пята* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра Ахілеса, якога яго маці, марская багіня Фетыда, акунула пасля нараджэння ў свяшчэнную раку Стыкс, каб зрабіць несмяротным, пры гэтым яна трымала яго за пятку, якая засталася адзіным неабароненым месцам, куды ён быў потым смяротна паранены стралой Парыса); *залатое руно* (выраз са старажытнагрэчаскага міфа пра арганаўтаў, якія на чале з Язонам адправіліся ў падарожжа за залатым руном – залатой воўнай барана – скарбам цара Калхіды, які сцераглі дракон і агнядышныя быкі); *комплекс Эдыпа або эдыпаў комплекс* (выраз

склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра фіванскага цара Эдыпа, які адгадаў загадку Сфінкса – пачвары з тварам і грудзьмі жанчыны, тулавам льва і крыламі птушкі); *ніць Арыядны* або *арыядніна ніць* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра Тэзея, якому дапамагла Арыядна – дачка цара Мінаса, якая пакахала юнака і дала яму востры меч і клубок нітак, прывязаўшы нітку ля ўваходу ў лабірынт Мінатаўра, з дапамогай якой Тэзей знайшоў выйсьце з заблытаных хадоў лабірынта, а таксама вывеў іншых асуджаных на з’ядзеньне, пасля таго як забіў Мінатаўра – пачвару з чалавечым тулавам і бычынай галавой, які жыў у гэтым лабірынце, адкуль ніхто не мог знайсці выхаду) і інш.;

– міфы пра жывёл, напр.: *асядлаць Пегаса* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра Пегаса – чарадзейнага крылатага каня, які сімвалізаваў паэтычную творчасць); *рог дастатку* (выраз склаўся на аснове аднаго са старажытнагрэчаскіх міфаў пра казу Амалфею, выкарміўшай сваім малаком маленькага Зеўса, якая аднойчы зачэпілася рогам за дрэва і зламала яго – рог знайшла німфа, абгарнула лісцем, напоўніла садавінай і падаравала Зеўсу, які зрабіў гэты рог чароўным і аддаў тым німфам, якія яго выгадавалі, і з таго часу ўсё, што б яны ні пажадалі, “лілося” ім з гэтага рога; паводле іншага міфа, рог дастатку – гэта рог бога Ахелоя, які аднойчы, ператварыўшыся ў быка, змагаўся з Гераклам і страціў у бітве рог, які знайшлі німфы і, напоўніўшы яго кветкамі, зрабілі сімвалам дастатку [Берков 2000, с. 429]) і інш.;

– міфы пра фантастычных істот, напр.: *між (паміж) Сцылай і Харыбдай* (выраз склаўся на аснове старажытнагрэчаскага міфа пра Сцылу і Харыбду, дзвюх пачвар, якія жылі на прыбярэжных скалах па абодва бакі Месінскага праліва і паглыналі мараплаўцаў) і інш.

4. **Павер’і**, напр.: *лебядзіная песня* (выраз са старажытнагрэчаскага павер’я аб тым, што лебедзь спявае адзін раз у жыцці – перад самай смерцю) і інш.

5. **Прыказкі**, напр.: *Адна ластаўка вясны не робіць* (выраз паходзіць са старажытнай народнай прыказкі, якую выкарысталі Эзоп у байцы “Малады чалавек і ластаўка” і Арыстоцель у творы “Нікамахава этыка”, I, 6, 16); *з мужі зрабіць слана* (выраз паходзіць са старажытнай народнай прыказкі, якую выкарыстаў Лукіян у сатыры “Пахвала мусе”, 12) і інш.

3.1.1.3. **Выказванні знакамітых асоб** – гістарычных (дзяржаўных, палітычных, грамадскіх) дзеячаў, філосафаў, вучоных і інш.

1. **Дзяржаўных і палітычных дзеячаў**, напр.: *лаўры спаць не даюць* каго-н., чые-н. каму-н. (выслоўе старажытнагрэчаскага палкаводца V ст. да н.э. Фемістокла, які зайздросціў афінскаму стратэгу Мільціяду, перамогшаму персаў у бітве пры Марафоне ў верасні 490 да н.э., і часта паўтараў “Лаўры Мільціяда не даюць мне спаць”, пакуль сам не стаў славытым палкаводцам, пра што згадваецца ў творы старажытнагрэчаскага гісторыка Плутарха “Параўнальныя жыццёпісанні. Фемістокл”, III, у творы Цыцэрона “Tusculanae disputationes”, IV, 19) і інш.

2. **Філософаў**, напр.: *Двойчы ў адну <і тую ж> раку ўвайсці немагчыма* (нельга) або *Двойчы не ўвайсці ў адну і тую раку* (выслоўе Геракліта Эфэскага, каля 520 – 460 да н.э., пра што згадваецца ў творы Платона “Краціл”); *Пазнай самога сябе* (выслоўе Фалеса, аднаго з “сямі мудрацоў”, якое, паводле падання, было напісана на фронтоне храма Аполлона ў Дэльфах, пра што згадваецца ў творы Дыягена Лаэртцыя “De vitis dogmatis et apophthegmatis eorum qui in philosophia claruerunt”, I, 13, 40); *Пра мёртвых (нябожчыкаў) або добра, або нічога* або *Пра мёртвых (нябожчыкаў) альбо нічога, альбо добрае* (выслоўе Хілона, аднаго з “сямі мудрацоў”, пра што згадваецца ў творы Дыягена Лаэртцыя “De vitis dogmatis et apophthegmatis eorum qui in philosophia claruerunt”, I, 3, 2, § 70); *Усё маё (сваё) нашу з сабой* (выслоўе Біанта, аднаго з “сямі мудрацоў”, які пры нападзе персаў пакінуў радзіму без усякай маёмасці, аддаючы перавагу вышэйшым духоўным каштоўнасцям, якія заўсёды заставаліся з ім, пра што згадваецца ў творы Цыцэрона “Paradoxa stoicorum”, I, 1, 8); *Чалавек – мера ўсёх рэчаў* (выслоўе Пратагора, каля 480 – каля 410 да н.э., пра што згадваецца ў творы Платона “Тээтэт”) і інш.

3. **Вучоных**, напр.: *агнём і мячом* (выраз Гіпакрата, 460 – каля 370 да н.э., пра што згадваецца ў творы Клаўдзіяна “In Eutropium”, II, 14); *Дайце мне кропку апоры, і я перавярну свет (зрушу Зямлю)* (выслоўе матэматыка і механіка Архімеда Сіракузкага, каля 287 – 212 да н.э., якое ён быццам бы выказаў, адкрыўшы закон рычага); *Што і трэба было даказаць* (фінальнае выслоўе ўсёх матэматычная разваг Эўкліда, III ст. да н.э.) і інш.

3.2. Комплексныя крыніцы паходжання крылатых слоў, запазычаных са старажытнагрэчаскай у беларускую мову – гэта сукупнасць некалькіх крыніц, кожная з якіх з’яўляецца актуальнай для носьбітаў беларускай мовы. У выніку аналізу моўнага матэрыялу вылучана наступная дыяхранічная мадэль комплексных крыніц з рознай колькаснай прадстаўленасцю яе кампанентаў.

Уласна старажытнагрэчаская крыніца + няўласна старажытнагрэчаскія крыніцы, напр.:

Жыццё – барацьба (выслоўе з трагедыі Эўрыпіда “Ікэтідэс”, 550–551, вядомай з 423 да н.э.; выслоўе з твора Сенекі “Epistolae morales”, 96, 5: “Vivere militare est”, вядомага з 64 н.э.; выслоўе з лацінскага перакладу Св. Пісання 1546 г. “Biblia sacra vulgatae editionis”, Iob, 7, 1: “Militia est vita hominis”; выслоўе М. Лютэра: “Muss der Mensch immer im Streit sein auf der Erden?” [Büchmann 1972, с. 409]; выслоўе з трагедыі Вальтэра “Le Fanatisme, ou Mahomet le prophète”, 1736: “Ma vie est un combat”);

Маўчанне – знак згоды (выслоўе з трагедыі Сафокла “Трахінія”, III, вядомай з 439 да н.э.; выслоўе з твора Сенекі Старэйшага “Controversiae”, X, 2, 6: “Silentium videtur confessio”; выслоўе са зводу законаў рымскага звычайнага права “Leges duodecim tabularum”, V ст. да н.э.: “Qui tacet – consentire videtur”; выслоўе, змешчанае папай рымскім у 1294 – 1303 гг. Баніфацыем VIII у зборнік папскіх дэкрэталій і канонаў “Sextus”, 1298 – трэцюю частку звода законаў кананічнага права “Corpus juris canonici”) і інш.

Такім чынам, агульная колькасць старажытнагрэчаскіх ~~запозычанняў~~ крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове складае каля 100 адзінак.

Старажытнагрэчаскія запозычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (як і ў іншых еўрапейскіх мовах) ужываюцца ў сваёй арыгінальнай форме толькі ў адзінкавых выпадках. Невялікая колькасць старажытнагрэчаскіх запозычанняў крылатых слоў адначасова ўжываецца як на мове арыгінала, так і на беларускай мове. Асноўная частка старажытнагрэчаскіх запозычанняў крылатых слоў ужываецца толькі на беларускай мове. Акрамя гэтага, пэўная колькасць крылатых слоў са старажытнагрэчаскіх крыніц мае лацінскія эквіваленты, паколькі трапіла ў беларускую мову (як і ў іншыя еўрапейскія мовы) праз лацінскую (шляхам цытавання, перакладу і інш.). Гэтыя крылатыя словы могуць ужывацца як на лацінскай, так і на беларускай мове або толькі на беларускай.

Крыніцы паходжання крылатых слоў дыферэнцыруюцца на адзінкавыя і комплексныя. Адзінкавыя крыніцы могуць размяжоўвацца на першасныя (арыгінальныя) і другасныя (неарыгінальныя), але ў дачыненні да старажытнагрэчаскіх крылатых слоў вылучэнне другасных крыніц не мае сэнсу (або ўвогуле немагчыма), таму мэтазгодна лічыць, што ўсе старажытнагрэчаскія запозычанні крылатых слоў у беларускай мове паходзяць з уласна старажытнагрэчаскіх (арыгінальных) тэкставых крыніц. Першасныя крыніцы паходжання старажытнагрэчаскіх запозычанняў крылатых слоў — гэта літаратурныя тэксты (мастацкія, юрыдычныя, філасофскія творы), фальклорныя тэксты, выказванні знакамітых асоб. Комплексныя крыніцы паходжання крылатых слоў прадстаўлены адной дыяхранічнай мадэллю “ўласна старажытнагрэчаскія + няўласна старажытнагрэчаскія” крыніцы з іх рознай колькасцю.

Заўвагі

1. Легенда тут разумеецца як вуснае народнае апавяданне, у аснове якога цуд, фантастычны вобраз або ўяўленне, якія ўспрымаюцца апавядальнікам ці слухачом як верагодныя або нават дакладныя [Чистов 1973].
2. Паданне тут разумеецца як апавяданне, якое змяшчае звесткі аб рэальных асобах і падзеях [Аникин 1975].

Літаратура

- Аникин, В.П. Предание / В.П. Аникин // Большая советская энциклопедия: в 30 т. — 3-е изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1975. — Т. 20. — С. 501.
- Бабичев, Н.Т. Словарь латинских крылатых слов / Н.Т. Бабичев, Я.М. Боровский; под ред. Я.М. Боровского. — М.: ТЕРРА, 1997. — 960 с.
- Берков, В.П. Большой словарь крылатых слов русского языка / В.П. Берков, В.М. Мокиенко, С.Г. Шулежкова. — М.: Русские словари; Астрель; АСТ, 2000. — 624 с.
- Іванова, С.Ф. Крылатыя выразы ў беларускай мове: са старажытнагрэчаскіх крыніц / С.Ф. Іванова, Я.Я. Іваноў. — Магілёў, 2009. — 60 с. (рукапіс).
- Іваноў, Я.Я. Крылатыя словы / Я.Я. Іваноў // Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. — Мінск: БелЭн, 2005. — Т. 1. — С. 729–730.

Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумачальны слоўнік: ч. 1: з іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII – XX стст. / пад рэд. Я.Я. Іванова. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2004. – 136 с.

Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумачальны слоўнік: ч. 2: з рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII – XX стст. / пад рэд. С.Ф. Івановай. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2006. – 208 с.

Лепешаў, І.Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалецвіч. – 2-е выд., дап. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 551 с.

Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2004. – 448 с.

Цеплякова, А.Дз. Нямецкамоўныя запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад і крыніцы паходжання) / А.Дз. Цеплякова // Веснік МДУ імя А.А. Куляшова. – 2009. – № 1 (32). – С. 137–143.

Чистов, К.В. Легенда / К.В. Чистов // Большая советская энциклопедия: в 30 т. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1973. – Т. 14. – С. 247.

Янкоўскі, Ф. Крылатыя словы і афарызмы (з беларускіх літаратурных крыніц) / Ф. Янкоўскі. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1960. – 135 с.

Büchmann, G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes / G. Büchmann. – 32 Aufl. – Berlin: Haude & Spenersche Verlagsbuchhandlung, 1972. – XVI, 1039 S.